

M-k-n Kavramının Etimolojik Yapısı, Semantik Analizi ve Kur'an'daki Kullanımı

Ahmet Tekin

0000-0002-3402-2895 | ahmettekin@artuklu.edu.tr

Mardin Artuklu Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, Mardin, Türkiye

ROR ID: [0396cd675](https://orcid.org/0396cd675)

Öz

Bir sözcüğün hangi dile ait olduğu, bu dildeki hangi köke dayandığı, ilk olarak nasıl bir anlam için vazedildiği, zaman içerisinde ne gibi ses, biçim ve anlam değişiklikleri gösterdiği, benzer ve karşıtları arasında kurulan ilişkilerin neler olduğunu öğrenmek için etimoloji bilimini bilmek lazımdır. Bununla birlikte, cümle içindeki bir kelimenin sözlük anlamıyla birlikte biçimsel yapıdan kazanmış olduğu anlamı öğrenmek için morfoloji ilmini bilmek gerekir. Ayrıca sözcüğün anlamını oluşturan kök manaya inmek, bu kök anlamından hareketle tarihî süreçte anlam hareketliliğinin analizini yapmak, kelime ve türevlerinde esas manayı aramak, kelimedey meydana gelen anlam daralması, anlam genişlemesi ve anlam kayması gibi anlama ilişkin hareketliliği tespit etmek için semantik bilimini öğrenmek lazımdır. Buna binaen, m-k-n kökünün etimolojik, morfolojik ve semantik yönleri ele alınmış, Cahiliye Dönemi şiirlerinde, Kur'an ve hadislerde genel kullanım durumu örneklerle ortaya konmuştur. Kökün hem sözlük anlamları hem de cümle içinde edindiği anlamlar irdelenmiştir. Bu kapsamda kök sözcüğün esas anlamı açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Arap Dili ve Belagatı, Dilbilim, Etimoloji, Morfoloji, Semantik, Kur'an, M-k-n

Atıf Bilgisi

Tekin, Ahmet. "M-k-n Kavramının Etimolojik Yapısı, Semantik Analizi ve Kur'an'daki Kullanımı". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (Eylül 2024), 727-741. <https://doi.org/10.51702/esoguifd.1470699>

Geliş Tarihi	19.04.2024
Kabul Tarihi	06.06.2024
Yayın Tarihi	15.09.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - Turnitin
Etik Bildirim	ethicilahiyat@ogu.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Etymological Structure, Semantic Analysis and Usage of the Concept of M-k-n in the Qur'an

Ahmet Tekin

0000-0002-3402-2895 | ahmettekin@artuklu.edu.tr

Mardin Artuklu University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Arabic Language and Rhetoric, Mardin, Türkiye

ROR ID: [0396cd675](https://orcid.org/0396cd675)

Abstract

Understanding the field of etymology is essential for determining a word's language of origin, identifying its root within that language, discovering its original meaning, tracing its development in terms of sound, form, meaning over time, and exploring the connections between its similar and opposite words. Furthermore, a thorough knowledge of morphology is crucial for comprehending the semantic implications of a word inside a sentence, encompassing both its formal structure and dictionary definition. Additionally, it is imperative to possess an understanding of the field of semantics in order to recognise the root meaning that underpins the word's meaning, analyse the mobility of meaning in the historical process in accordance with this root meaning, identify the primary meaning in the word and its derivatives, and ascertain the mobility of meaning, including contraction, expansion, and shift. Therefore, this investigation has examined the etymological, morphological, and semantic aspects of the root m-k-n, and it has provided examples of its general application in the poetry of the Jahiliya period, the Qur'an, and the hadiths. The root's meanings in sentences and in the dictionary have both been analysed. The root word's main meaning has been attempted to be clarified in this context.

Keywords

Arabic Language and Rhetoric, Linguistics, Etymology, Morphology, Semantics, Qur'an, M-k-n

Citation:

Tekin, Ahmet. "Etymological Structure, Semantic Analysis and Usage of the Concept of M-k-n in the Qur'an M-k-n". *Journal of Eskişehir Osmangazi University Faculty of Theology* 11/2 (September 2024), 727-741. <https://doi.org/10.51702/esoguifd.1470699>

Date of Submission	04.19.2024
Date of Acceptance	06.06.2024
Date of Publication	09.15.2024
Peer-Review	Double anonymized / Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Complaints	ethicilahiyat@ogu.edu.tr
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Herhangi bir metnin etimolojik, morfolojik ve semantik yönünü bilmek o metni analiz etmede büyük bir önem arz etmektedir. Arapça karşılığı iştikak olan etimoloji, bir sözcüğün hangi dilden geldiğini, bu dildeki hangi köke dayandığını, ilk olarak nasıl bir anlam taşıdığını, zaman içerisinde ne gibi ses, biçim ve anlam değişiklikleri gösterdiğini inceleyen ilimdir.¹ Bir metinde okuduğumuz ya da duyduğumuz her kelimenin bir sözlük anlamı olduğu gibi bir de biçiminden (morf) kazanmış olduğu anlamı vardır. Bu biçimsel yapı bize kelimenin cümle içerisindeki anlamını tanımlamamız bakımından ipuçları vermektedir. Cümleye bu biçimsel yapının kazandırdığı anlama ise morfolojik anlam denir.² Arapça karşılığı sarf olan morfoloji, anlam bilimi (vad' ilmi) ile birlikte doğrudan etimoloji ile bağlantılıdır. Buna ilaveten etimoloji benzer ve karşıt sözcükler arasında kurulan ilişkilerin araştırılıp açıklanmasına da dayanmaktadır. Bu yapılırken yalnız sözcükler değil, onlardan yeni türetmelere yardımcı olan eklerden de yararlanır. Bir dildeki sözcüklerin köklerinin fonetik ve morfolojik farklılıkları ile bu köklerdeki anlam unsurlarının tespit edilmesi o dilin eskiliğinin belirlenmesinde önemli bir bilimsel çalışmadır. Bu çalışma sonucunda, aynı zamanda o dili konuşan milletin duygu ve düşünce yapısı da aydınlatılmış olur. Bununla birlikte, ilerleyen dönemlerde ortaya çıkan yeni sözcüklerin ve anlam gelişmelerinin de açıklığa kavuşturulması kolaylaşır.³

Sözcükler ve bunlara ait kuralların oluşturduğu bir değerler sistemi olan dil, toplumsal bir olgu olduğu için değişime maruz kalabilmektedir. Kuşaktan kuşağa farklı koşullar içinde gerçekleşen öğrenme süreci içinde toplumların sözcük dağarcıkları da değişir. Bazı sözcükler göndergenin yok olmasıyla kullanımdan çıkar, bazıları anlam kaymasına uğrar, söz varlığına yeni sesler eklenir. Dil serpilir, gelişir, zenginleşir. Bu değişimin nedenleri nüfus hareketleri, göçler, savaşlar ve devrimler gibi toplumu derinden etkileyen olaylar, ticari ilişkilerin gelişmesi, yeni siyasal koşullar, bilimsel ve teknik alandaki dönüşümler gibi dış etkenlerle açıklanabilir.⁴ Bu durum bütün dillerde olduğu gibi Arapça için de geçerlidir. Dolayısıyla Arapça kelimelerde de değişim söz konusudur. Bu bakımdan Arapçadaki herhangi bir cümlenin daha iyi anlaşılması için barındırdığı kelimelerin hem etimolojik hem de morfolojik açıdan analiz edilmesi ve anlam çerçevesinin net bir biçimde ortaya konulması gerekmektedir.⁵ Bu da hem sözcüğün anlamını oluşturan kök manaya inmekle, hem de onun bu kök anlamından hareketle tarihî süreçte anlam hareketliliğinin analizini yapmak, kelime ve türevlerinde esas manayı aramakla mümkün olabilmektedir.⁶ Dolayısıyla tarihî süreç içerisinde kelimedeki meydana gelen anlam daralması, anlam genişlemesi ve anlam kayması gibi anlama ilişkin hareketliliği tespit etmek

¹ Tuncer Gülensoy, "Türkiye'de Etimolojik Sözlük ve Sözcük Etimolojisi Üzerine Yayımlanan Makalelere Dair Bir Bibliyografya Denemesi", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 55 (2007/2), 35-36.

² Büşra Gürpınar-Muhammet Asutay, "Arap Dilinde Morfemler ve Cümlenin Anlamsal Yorumuna Etkileri", *Journal of Analytic Divinity* 4/1 (Haziran 2020), 184.

³ Gülensoy, "Türkiye'de Etimolojik Sözlük ve Sözcük Etimolojisi Üzerine Yayımlanan Makalelere Dair Bir Bibliyografya Denemesi", 35.

⁴ Bahattin Sav, "Anlam Değişimleri Üzerine Artzamanlı Bir İnceleme", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 23/1 (Mart 2003), 148-149.

⁵ Ahmet Tekin-Mahmut Tekin, "Ç-v-y Kökü Üzerine Morfolojik ve Semantik Bir İnceleme", *Turkish Studies-Language and Literature* 18/3 (2023), 1999-2011.

⁶ Ahmet, Muhtar Ömer, *İlmu'd-delâle*. 'Alemlu'l-kutub, 1998, 20.

gerekmektedir. Büyük bir önem arz eden bu yöntem, Kur'an merkezli dil çalışmalarıyla başlamış olup anlam bilimi denilen semantik biliminin ortaya çıkmasına vesile olmuştur.⁷ Bu yöntemle ele alınan kelimelerin temel anlamları belirtildikten sonra zaman içerisinde kazanılan yan anlam, anlamda genişleme, daralma ve başka kelimelerle anlam ilişkisi ortaya konmaktadır.⁸ Bu bakımdan çalışmamızın konusunu teşkil eden m-k-n kökü ve bu kökten türeyen kelimeler etimolojik ve morfolojik açılarından analiz edilmiş, Arap şiiri, Kur'an ve hadislerde genel kullanım durumu örneklerle ortaya konmaya çalışılmıştır. Buna ilaveten m-k-n kökünün sözlük anlamları araştırılmış ve bu kökün farklı bağlamlarda siyak ve sibaktan edindiği anlamlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda kök sözcüğün esas anlamı açıklığa kavuşturulmaya gayret edilmiştir.

1. Etimolojik ve Morfolojik Açısından M-K-N Kökü ve Bu Kökün Sözlük Anlamları

M-k-n kökü, sarf ilminde fiillerin yapı kategorisini gösteren birçok bapta kullanılmaktadır. Örneğin مَكَّنَ-مَكَّنٌ olarak sülâsî mücerredin birinci babında "gizlendi" manasında kullanılmış olup masdarı "gizlenmek" manasındaki مَكَّنًا kalıbında gelmiştir.⁹ مَكَّنَ-مَكَّنٌ olarak sülâsî mücerredin dördüncü babında "keler veya çekirge yumurtladı, yumurtasını karnında topladı" manalarında kullanılıp masdarı "keler veya çekirgenin yumurtlaması ve yumurtasını karnında toplaması" manasındaki مَكَّنَ ve مَكَّنٌ kalıplarında gelmektedir.¹⁰ مَكَّنَ ve مَكَّنٌ kelimeleri "keler ve çekirge yumurtası" manasında da kullanılmıştır.¹¹ Aynı kökten olan مَكَّنَ kelimesi ise "yumurtaları üzerinde oturan" keler için kullanılmıştır. Bunun tekili مَكَّنَةً ve مَكَّنَاتٌ şeklinde gelmektedir.¹² مَكَّنَ-مَكَّنٌ olarak sülâsî mücerredin beşinci babından gelen fiilin masdarı مَكَّنَةً ve مَكَّنَاتٌ şeklinde gelmekte olup "kuvvetli ve metin olmak, saygılı olmak, insanların katında saygın kişi olmak, kadri ve makamı yüce olmak, vakur olmak ve yüksek olmak" gibi manalarda kullanılmıştır.¹³ Bunun sıfatı müşebbehesi olan مَكَّنٌ kelimesi ise "itibarlı kimse" manasında kullanılmıştır.¹⁴

Bir harf ilaveli sülâsî mezidin if'âl babından m-k-n köklü مَكَّنَ fiili, "imkân ve kudret verdi, keler ve çekirge yumurtasını karnında topladı" anlamlarında kullanılmıştır.¹⁵ Bir harf ilaveli sülâsî mezidin tef'îl babından m-k-n köklü مَكَّنَ fiili ise "yetki verdi, iktidar sahibi kıldı ve bir şeyin yerleşip yayılmasını sağladı" gibi anlamlarda kullanılmıştır.¹⁶ İki harf ilaveli sülâsî mezidin

⁷ Halil Akçay, "K-d-m (ك د م) Kökü Üzerine Morfolojik ve Semantik Bir İnceleme", *Amasya İlahiyat Dergisi* (Aralık 2022), 224.

⁸ Mustafa Keskin, "Kur'an'da "hk" Kökünden Türeyen Kelimelerin Semantik Tahlili". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/2 (2018), 434.

⁹ eş-Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs, *el-Um*, nşr. Rif'at Fevzi Abdülmuttalib, (Mansûre: Dâru'l-Vefâ, 1422/2001), 2/31.

¹⁰ el-Ferâhîdî, Halîl b. Ahmed, *el-Ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmi, İbrahim es-Samerrâî, (Kahire: Mektebetu'l-Hilâl, ts.), "mkn", 5/387; ez-Zebîdî, Muhammed Murtaşâ, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, thk. Komisyon, (Kahire: Dâru'l-hidâye, ts), "mkn", 36/187.

¹¹ İbn Fâris, Ebu'l-Hasan Ahmed, *Mu'cemu mekâyisi'l-luga*, thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn, (Beirut: Dâru'l-fikr, 1979), "mkn", 5/343; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, "mkn", 36/187.

¹² İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mukrim el-Fârikî, *Lisânu'l-'Arab*, (Beirut: Dâru Sâdir, 1414), "mkn", 13/412.

¹³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, "mkn", 13/413; İbrahim Mustafa-Ahmed ez-Ziyat-Hamid Abdulkadir-Muhammed en-Neccâr, *el-Mu'cemu'l-vasîf*, (Kuveyt: Dâru'd-De'ave, ts.), "mkn" 2/881.

¹⁴ Mahmud b. Abdîrrahîm Sâfi, *el-Cedvel fi'râbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (Beirut: Muessesetu'l-îmân, 1418), 13/12.

¹⁵ Sâhib b. 'Abbâd, *el-Muhît fi'l-luga*, (yrs. Ts.), "mkn" 2/56; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, "mkn", 13/412.

¹⁶ İbrahim Mustafa vd., *el-Mu'cemu'l-vasîf*, "mkn" 2/881.

tefe'ul babından m-k-n köklü تَمَكَّنَ fiili ise birlikte kullanıldığı cer harflerine göre “kuvvetlendi, yerleşti, yer edindi, yapabildi, edebildi, mümkün kıldı, yerleştirdi, bir adamı bir şeye muktedir kıldı ve teslimi nefis etti/kendini teslim etti, vakar ve temkin sahibi oldu, bir yerde karar verip oturdu, muktedir oldu, gücü yetti, imkân buldu, olanak sağladı, insanlar katında saygın oldu, makam ve mevki sahibi oldu, şanı yüce oldu ve bir şeyde karar kıldı” gibi anlamlarda kullanılmıştır.¹⁷ İki harf ilaveli sülâsî mezidin tefe'ul babından m-k-n köklü تَمَكَّنَ fiilinin ism-i faili olan مُتَمَكِّنٌ kelimesi Arap gramerinde murab sözcükler için kullanılmaktadır.¹⁸ Üç harf ilaveli sülâsî mezidin istif'âl babından m-k-n köklü اسْتَمَكَّنَ fiili ise “nesneyi yapabildi ve gücü yetti” gibi anlamlarda kullanılmıştır.¹⁹

M-k-n kökünden الْمَكُونُ kelimesi ise الصَّبَبَةُ الْمَكُونُ ifadesinde görüldüğü gibi yumurtasını karnında toplayan keler ve çekirge demektir.²⁰ M-k-n köklü مَكْنَانٌ kelimesi hindiba bitkisine benzer bir bitki ismidir. Müfredî مَكْنَانَةٌ olan bu sözcüğün ilkbaharda yeşeren bir bakla türü olduğu da söylenmektedir.²¹ Aynı kökten مَكْنَةٌ sözcüğü ise güç ve kuvvet manasındadır.²²

2. M-k-n Kökünün Eş-Yakın ve Karşıt Anlamlıları

Kelimenin anlamı içinde bulunduğu bağlama göre değişmektedir. Dolayısıyla sözcük bağlamına göre birçok kelimeyle muradif ya da yakın anlam durumuna sahip iken aynı şekilde birçok kelimeyle de karşıt anlam ilişkisi içerisinde de olabilmektedir.²³ Bu husus bütün sözcüklerde olduğu gibi m-k-n kökü için de söz konusudur.

2.1. Eş ve Yakın Anlamlıları

Sarf ilminde birçok bapta kullanılan m-k-n kökünden türeyen sözcükler birçok manada kullanılmaktadır. Dolayısıyla bunların eş ve yakın anlamları olmaktadır. Örneğin اِخْتَفَى kelimesi sülâsî mücerredin birinci babında “gizlendi” manasında kullanılan مَكَّنَ kelimesinin yakın anlamlısıdır.²⁴ عَظَمَ fiili ise sülâsî mücerredin beşinci babında “yüceldi” manasında kullanılan مَكَّنَ kelimesinin yakın anlamlısıdır.²⁵ Buna ilaveten جَمَعَ sözcüğü, sülâsî mücerredin dördüncü babında “keler veya çekirge yumurtasını karnında topladı” manasındaki مَكَّنَ kelimesinin yakın anlamlısıdır.²⁶ بَيَّضَ “yumurta” lafzı, keler veya çekirge yumurtası” manasındaki مَكَّنَ kelimesinin yakın anlamlısıdır.²⁷ Sülâsî mücerredin beşinci babından gelen ve “kuvvetli ve metin olmak,

¹⁷ İbrahim Mustafa vd., *el-Mu'cemu'l-vasıt*, “mkn” 2/881.

¹⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “mkn”, 13/413.

¹⁹ İbn Dureyd Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen el-Ezdi el-Basrî, *Cemheretu'l-luga*, thk. Remzî Münîr el-Ba'lebekkî, (Beyrut: Dâru'l-ilm, 1987), 2/983; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “mkn”, 13/414.

²⁰ Ezherrî, *Tezhibu'l-luga*, “mkn”, 8/186; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “mkn”, 13/412.

²¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “mkn”, 13/414.

²² ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, “mkn”, 36/187.

²³ İsfahânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb, *Mufredâtu elfâzi'l-Kur'ân*, thk. Safvân 'Adnân Dâvûdî, (Beyrut: Dâru'l-kalem, 2009), 19.

²⁴ eş-Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs, *el-Um*, nşr. Rif'at Fevzî Abdülmuttalib, (Mansûre: Dâru'l-Vefâ, 1422/2001), 2/31.

²⁵ İbrahim Mustafa vd., *el-Mu'cemu'l-vasıt*, “mkn” 2/881.

²⁶ el-Ferâhidî, *el-Ayn*, “mkn”, 5/387; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, “mkn”, 36/187.

²⁷ İbn Fâris, Ebû'l-Hasan Ahmed, *Mu'cemu mekâyisi'l-luga*, thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn, (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1979), “mkn”, 5/343; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, “mkn”, 36/187; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “mkn”, 13/412.

saygılı olmak, insanların katında saygın kişi olmak, kadri ve makamı yüce olmak, vakur olmak ve yüksek olmak” gibi manalarda kullanılan مَكْنُ kelimesi قَوِيّ “kuvvetli oldu” lafzının eş anlamlıdır.²⁸

مَكْنَةُ kelimesinin yakın anlamlısı aç, bakım, bölge, kanton, kat, kaza, kıt, köşe, köy, su, taraf, vecih, yaka, yan, yer, yön, yöre, yüz, bucak ve nahiyeye manasındaki نَاجِيَةٌ sözcüğüdür.²⁹ عَزِيْزٌ ve مَحْتَرَمٌ “saygın kişi” kelimeleri de bunun sıfat-ı müşebbehesi olan مَكِيْنٌ “itibarlı kimse” kelimesinin eş anlamlısıdır.³⁰ الأَعْنُسُ “kuş yuvası” kelimesi ise المَكْنُ kelimesinin eş anlamlısıdır.³¹ Bununla birlikte جَمَعَ sözcüğü, “imkân ve kudret verdi” dışında bir de “keler ve çekirge yumurtasını karnında topladı” şeklinde ikinci bir manaya sahip olan m-k-n köklü أَمَكَنَ fiilinin yakın anlamlısıdır.³² İki harf ilaveli sülâsî mezidin tefe'ul babından m-k-n köklü تَمَكَّنَ fiili ise تَمَكَّنَ عِنْدَ النَّاسِ ifadesinde olduğu gibi عِنْدَ kelimesiyle kullanıldığında علا شَأْنَهُ “şanı yüce oldu” fiilinin ve تَمَكَّنَ مِنْ من ifadesiyle birlikte kullanıldığında قَدَرَ عَلَيْهِ “yapabildi ve edebildi” fiillerinin yakın anlamlısıdır.³³ مَغْرَبٌ kelimesi, تَمَكَّنَ fiilinin ism-i faili olan مَتَمَكَّنَ kelimesinin yakın anlamlısı olarak kabul edilmiştir.³⁴ Bunun dışında تَمَكَّنَ ve اسْتَمَكَّنَ fiilleri مِنْ الشَّيْءِ ifadesiyle kullanıldıklarında ظَفِرَ و اسْتَطَاعَ sözcükleriyle anlamdaş olurlar.³⁵

M-k-n kökünden الْمَكُونُ kelimesi ise الصَّبْبَةُ الْمَكُونُ “yumurtasını karnında toplayan keler ve çekirge” ifadesinde kullanılan الصَّبْبَةُ kelimesinin eş anlamlısıdır.³⁶ Aynı kökten مَكْنَةٌ sözcüğü ise قُوَّةٌ “güç ve kuvvet” anlamdaşdır.³⁷

2.2. Karşıt Anlamlıları

تَكْتَفَى ve ظَهَرَ sözcükleri “gizlendi” manasında kullanılmış olup masdarı “gizlenmek” manasındaki مَكْنُ kalıbında gelen مَكْنُ kelimesinin karşıt anlamlısıdır.³⁸ مَغْرَبٌ sözcüğü de مَغْرَبٌ kelimesinin, muradifi olan مَتَمَكَّنَ kelimesinin karşıt anlamlısı kabul edilmiştir.³⁹ صَغُرَ kelimesi, “yüceldi” manasında kullanılan مَكْنُ kelimesinin karşıt anlamlısıdır.⁴⁰ عَزِيْزٌ ve مَحْتَرَمٌ “saygın kişi” kelimelerinin muradifi olan مَكِيْنٌ “itibarlı kimse” kelimesinin karşıt anlamlıları رَذِيْلٌ ve خَقِيْرٌ sözcükleridir.⁴¹ Bunun dışında مِنْ الشَّيْءِ ifadesiyle birlikte kullanılan تَمَكَّنَ ve اسْتَمَكَّنَ fiillerinin eş anlamlıları ظَفِرَ ve اسْتَطَاعَ sözcükleri iken karşıt anlamlıları عَجَزَ ve فَتَسَلَ gibi sözcüklerdir.⁴²

²⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-‘Arab*, “mkn”, 13/413; İbrahim Mustafa-Ahmed ez-Ziyat-Hamid Abdulkadir-Muhammed en-Neccâr, *el-Mu‘cemu'l-vasîf*, (Kuveyt: Dâru'd-Da‘ve, ts.), “mkn” 2/881.

²⁹ Ezherî, *Tehzîbu'l-luga*, “mkn”, 10/161.

³⁰ Mahmud b. Abdîrrahîm Sâfi, *el-Cedvel fi'r-râbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (Beyrut: Muessesetu'l-îmân, 1418), 13/12.

³¹ Sâhib b. ‘Abbâd, *el-Muhît fi'l-luga*, (yrs. Ts.), “mkn” 2/56; İbn Manzûr, *Lisânu'l-‘Arab*, “mkn”, 13/412.

³² Sâhib b. ‘Abbâd, *el-Muhît fi'l-luga*, “mkn” 2/56.

³³ İbrahim Mustafa vd., *el-Mu‘cemu'l-vasîf*, “mkn” 2/881.

³⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-‘Arab*, “mkn”, 13/413.

³⁵ İbn Dureyd, *Cemheretu'l-luga*, thk. Remzî Münîr el-Ba'lebekkî, (Beyrut: Dâru'l-‘ilm, 1987), 2/983; İbn Manzûr, *Lisânu'l-‘Arab*, “mkn”, 13/414.

³⁶ el-Ezherî, *Tehzîbu'l-luga*, “mkn”, 8/186; İbn Manzûr, *Lisânu'l-‘Arab*, “mkn”, 13/412.

³⁷ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-‘arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, “mkn”, 36/187.

³⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-‘Arab*, “zhr”, 4/524.

³⁹ İbrahim Mustafa vd., *el-Mu‘cemu'l-vasîf*, “bny” 1/72.

⁴⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-‘Arab*, “sğr”, 4/458.

⁴¹ Mahmud b. Abdîrrahîm Sâfi, *el-Cedvel fi'r-râbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (Beyrut: Muessesetu'l-îmân, 1418), 13/12.

⁴² İbn Dureyd Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen el-Ezdî el-Basrî, *Cemheretu'l-luga*, thk. Remzî Münîr el-Ba'lebekkî, (Beyrut: Dâru'l-‘ilm, 1987), 2/983; İbn Manzûr, *Lisânu'l-‘Arab*, “mkn”, 13/414; el-Fÿrûzâbâdî, Mecdudîd Muhammed b. Ya'kub, *el-Kâmûsu'l-Muhît*. Thk: Komisyon, Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 2005, “fşg”, 1042.

3. Câhiliye Şiirinde M-k-n Kavramının Kullanılışı

Cahiliye dönemi şairlerinden Find ez-Zimmânî (ö. 573), aşağıdaki beyitlerinde geçen m-k-n köklü إِمكَانٌ kelimesini “güç ve kuvvet” manasında kullanmıştır: [el-Hezec]

وَفِي الطَّاعَةِ لِلجَاهِلِ عِنْدَ الحُرِّ عَصِيَانٌ..... فلما أُبِي الصُّلْحُ وَفِي ذَلِكَ جِنَالٌ

شَدَدْنَا شِدَّةَ اللَّيْثِ غَدَاً وَاللَّيْثُ غَضْبَانٌ..... بِضَرْبٍ فِيهِ تَأْتِيْمٌ وَتَفْجِيعٌ وَارِنَانٌ

وَقَدْ أَدَهْتُ بَعْضَ القَوْمِ إِذْ فِي التَّبْعِي إِدْهَانٌ..... وَقَدْ حَلَّ بِحُكْمِ الحَيِّ بَعْدَ التَّبْعِي إِمكَانٌ

“Özgür insanlar nezdinde cahile itaat etmeye isyan vardır. Sulh reddedildiğinde ki bunda da başarısızlık vardır.

Öğlen vakti öfkelenmiş aslanın gücüyle güçlendik. Bazı insanları yatıştırıyorum.

Zira haksızlıkta yatıştırma vardır. Bütün mahallede haksızlıktan sonra güç ve kuvvet oluştu.”⁴³

Görüldüğü gibi Find ez-Zimmânî, bu beytinde m-k-n kökünden güç ve kuvvet manasındaki إِمكَانٌ kelimesini kullanmıştır. Şair, bu beyitleri Besûs Savaşı sırasında irad etmiştir.⁴⁴

Cahiliye devrinin tanınmış Arap şairlerinden biri olan Ebû Şüreyh Evs b. Hacer b. Attâb Temîmî (ö. 620) aşağıdaki beytinde m-k-n köklü تُمكِنٌ kelimesine yer vermiştir: [el-Kâmil]

لَحَقْتُ بِأَرْضِ المُنكِرِينَ ولم..... تُمكِنٌ لِحَاجَةِ عَاشِقِي طَلَبَا

“(O kadın), hoş olmayan kimselerin toprağına ulaştı ve onu arzulayan aşığın ihtiyacına imkân vermedi.”⁴⁵

Bu beytinde kendisini terk edip aşkına karşılık vermeyen sevgilisinden yakınan Evs b. Hacer, m-k-n köklü تُمكِنٌ kelimesini “imkân vermek” manasında kullanmıştır.

Cahiliye devri şairlerinden Teebbeta Şerran (ö. 540) ise aşağıdaki beyitlerinde geçen m-k-n köklü أَمكِنْتُ kelimesine yer vermiştir. Teebbeta Şerran, bu kelimeyi “yerleştirmek/geçirmek” manasında kullanmıştır: [et-Tavîl]

سَكَاتِي أَرَاهَا المَوْتَ لَا دَرَّ دَرُّهَا إِذَا أَمكِنْتُ أَنِيَانَهَا وَالتَّرَانِيَا

“Ben o, Allah'ın cezasını dişlerini ve pençelerini yerleştirdiğinde/geçirdiğinde onu ölüm olarak görür gibiyim.”⁴⁶

⁴³ Find ez-Zimmânî, Şi'ru Find ez-Zimmânî, thk. Hâtim ed-Dâmin, Mecelletu'l-Mecme'i'l-'İlmî el-'Irâkî, sayı 37, c. 4, 1986, ss. 26.

⁴⁴ Besus savaşı, Besûs adındaki yaşlı kadına ait dişi bir devenin Tağlibli bir reis tarafından yaralanması sebebiyle Bekir b. Vâil ile Tağlib b. Bekir kabileleri arasında ortaya çıkmıştır. Besûs Savaşı sırasında Bekir b. Vâil, Find ez-Zimmânî'den yardım talebinde bulunmuştur. Find ez-Zimmânî, bu talebe olumlu cevap verip kabilesinden birçok kişiyle yardımı gitmiştir. Besûs Savaşı Belli aralıklarla kırk yıl devam etmiş ve Hîre Kralı III. Münzir'in müdahalesiyle sona ermiştir. Bkz. Cevâd 'Alî, el-Mufassal fî Târîhi'l-'Arab Kable'l-İslâm, (Beyrût: Dâru's-Sâkî, 2001), 10/13; Kadri Yıldırım, “Eyyâmü'l-'Arab (Arap Savaşları) Bağlamında Zûkâr Savaşı ve Şiirleri Üzerine Bir İnceleme”, Marife Dini Araştırmalar Dergisi 8/2 (Ekim 2008), 129.

⁴⁵ İbn Hacer, Evs, Divânü Evs b. Hacer, Thk. Muhammed Yûsuf Necm, (Beyrut: Dâru Sadr, 1979), 1.

⁴⁶ Divânü Teebbete Şerran ve ahhbâruhu, thk. Ali Zülfikâr Şakir. Beyrut: Dâru'l-'Çarbi'l-İslâmî, 1404/1984, 239.

4. Kur'an'da M-k-n Kavramının Kullanılışı

M-k-n kökü, farklı formlarıyla Kur'an'da 18 defa geçmektedir.⁴⁷ Bu kavram dört yerde isim on dört yerde de fiil formundadır. Ancak En'âm Sûresinin *قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَايِلٌ فَسَوْفَ يُنْفَخُ الظَّالِمُونَ* *De ki: “Ey kavimim! Elinizden gelen ne varsa yapın! Ben de yapacağım! İleride göreceksiniz, güzel akıbet kimin olacak. Şu muhakkak ki zalimler iflâh olmaz.”*⁴⁸ ayetinde geçen *مَكَانَتِكُمْ* sözcüğü hakkında iki ihtimal söz konusu olmuştur. Dilciler, bu sözcüğün başındaki “mîm” harfinin asıl harf olması halinde m-k-n köklü “güç ve kuvvet” manasında kullanılacağını, zaid harf olması durumunda ise k-v-n kökünden ism-i mekan olacağını söylemişlerdir.⁴⁹ Birinci ihtimale göre hareket edilirse m-k-n kökünün, Kur'an'da 18 ayette olmak üzere toplam 19 defa geçtiği söylenebilir. İkinci ihtimalin dikkate alınması durumunda ise ilk verilen istatistik söz konusu olmaktadır. Ancak görüldüğü gibi Diyanet Vakfının mealinde de birinci ihtimal esas alınmış ve kelime “elden gelen ne varsa” yani güç ve kuvvet manasında kullanılmıştır.

Fiillerin bir tanesi bir harf ilaveli sülûsî mezidin if'âl babından olan “imkân ve kudret vermek” manasındaki *أَمْكَنَ* olup bir yerde kullanılmıştır.⁵⁰ Diğer bir tanesi *يُمْكِنُ - مَكَّنَ* vezninde bir harf ilaveli sülûsî mezidin tef'îl babından muhtelif şahıs çekimlerinde mazi ve muzari kullanılmış olup “bir yere yerleştirmek, bir şeyin yerleşip yayılmasını sağlamak, güç, yetki, imkân ve iktidar vermek” anlamlarında her iki fiil kalıbıyla geçmektedir.⁵¹ İsim olarak ise dört yerde “yüksek makam sahibi olan kimse, sağlam bir yer ve itibarlı kimse” manasında kullanılan *مَكِينٍ* kelimesi geçmektedir.⁵² Bu anlam gruplarından her biri için birkaç örneği incelemek yeterli olacaktır.

4.1. İmkân Vermek

Bu anlamda m-k-n köklü kelimelerden biri Kur'an'da Enfâl Sûresi 71. ayette *أَمْكَنَ* sigasında geçmektedir: *وَإِنْ يُرِيدُوا حِيَابَتَكَ فَقَدْ خَالُوا اللَّهَ مِنْ قَبْلُ فَأَمْكَنَ مِنْهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ* *“Eğer sana hainlik etmek isterlerse (üzülme, çünkü) daha önce Allah'a da hainlik etmişlerdi de Allah da onları elinize düşürerek size imkân verdi. Allah bilendir, hikmet sahibidir.”* Bu ve ondan önceki birkaç ayet Bedir Savaşında esir alınan düşman savaşçılarıyla ilgilidir. Nitekim Bedir Savaşı'nda yetmiş kadar düşman savaşçısı esir alınmıştı. Bunlar İslâm'ın düşmanı ve onun mensuplarını yok etmeyi amaç edinmiş kimselerdi. Bunlar arasında Peygamberimizin, amcası Abbas ve Ebü'l-Buhtürî gibi bazı isimler de vardı. Peygamberimiz amcası Abbas ve Ebü'l-Buhtürî gibi bazı isimleri sayarak bunların kerhen Bedir'e getirildiklerini bildirmiş ve öldürülmemelerini istemişti. Hz. Peygamber ve Sahabe arasındaki istişareler neticesinde bunların bir daha Müslümanlar aleyhine hareket etmeyeceklerine dair söz alınması kaydıyla fidye karşılığı serbest bırakılması kararlaştırılmıştı. Bunlar arasından erdemli kişilerin sözlerini tutma ihtimali yüksek olduğu için bu yöntemin bir faydası vardı. Buna

⁴⁷ el-Ezherî, Tehzîbu'l-luga, “mkn”, 10/162; Muhammed Zeki Muhammed Hıdr, Mu'cemu kelimâti'l-Kur'âni'l-Kerîm, (Yrs: 2012), 205; Ahmet Muhtar Ömer, el-Mu'cemu'l-mevsû'î li elfazi'l-Kur'âni'l-Kerim ve kırâatuh, (Riyad: 1423), 1219.

⁴⁸ En'âm, 6/135.

⁴⁹ Muhyiddîn b. Ahmed Mustafa Dervîş, İ'râbu'l-Kur'ân ve Beyânuh, (Beyrut-Dimaşk: Dâru'l-Yemâme, 1415), 3/232; 4/415;8/293.

⁵⁰ Bu yer için bkz. Enfâl, 8/71.

⁵¹ Bu yerler için bkz. En'âm, 6/6; A'râf, 7/10; Yûsuf, 12/21; Yûsuf, 12/56; Kehf, 18/84; Kehf, 18/95; Hac, 22/41; Nûr, 24/55; Kasas, 28/6; Kasas, 28/57; Ahkâf, 46/26.

⁵² Bu yerler için bkz. Yûsuf, 12/54; Mû'minun, 23/13; Müselât, 77/21; Tekvîr, 81/20.

لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَنُرِي فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُلُودَهُمَا مِثْلُ مَاءٍ كَانُوا يَحْذَرُونَ “Onları belli bir yere yerleştirmek, Firavun’a, Hâmân’a ve ordularına, sakındıkları şeyi onların eliyle başlarına getirip göstermek (istiyorduk).”⁶³ ve وَقَالُوا إِنْ تَتَّبِعِ الْهُدَى مَعَكَ تَتَخَطَّفُ مِنْ أَرْضِنَا أَوَلَمْ نُمَكِّنْ لَهُمْ حَرَمًا آمِنًا يُجَبَّى إِلَيْهِ تَمْرَاتٌ كُلَّ شَيْءٍ رِزْقًا مِنْ لَدُنَّا وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ “Seninle beraber doğru yolu izlersek yurdumuzdan sökülüp atılırız” diyorlar. Peki biz onları dokunulmaz, güvenli, katımızdan bir rızık olarak her şeyin ürünlerinin içinde toplandığı bir yere yerleştirmedik mi? Fakat çoğu bunun şuurunda değildir.”⁶⁴ ayetlerinde geçen m-k-n köklü نُمَكِّنْ kelimesi de bu manada “bir yere yerleştirmek” kullanılmıştır.⁶⁵

4.3. Yetki Vermek

Yûsuf Sûresinin وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ يَتَّبِعُوا مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَاءُ وَلَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ “Böylece Yûsuf’a orada dilediği gibi hareket etme üzere ülke içinde yetki verdik. Biz dilediğimiz kimseye rahmetimizi eriştiririz. Güzel davrananların mükâfatını zayıf etmeyiz.”⁶⁶ ayetinde geçen m-k-n köklü مَكَّنَّا kelimesi “yetki vermek” manasında kullanılmıştır.⁶⁷

4.4. İktidar Sahibi Kılmak

Kehf Suresinin إِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِي الْأَرْضِ وَآتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا “Gerçekten biz onu yeryüzünde iktidar sahibi kıldık, ona (muhtaç olduğu) her şey için bir yol öğrettik.”⁶⁸ ayetinde geçen m-k-n köklü مَكَّنَّا kelimesi “iktidar sahibi kılmak” manasında kullanılmıştır. Nitekim Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî (ö. 606/1210) de bu kelimeye aynı manada kullanmıştır.⁶⁹

4.5. Bir Şeyin Yerleşip Yayılmasını Sağmak

Nûr Sûresinin وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفْنَا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ “Allah, içinizden iman edip dünya ve ahiret için yararlı işler yapan kimselere vaad etti ki, kendilerinden öncelilere verdiği gibi onlara da yeryüzünde hâkimiyet verecek, onlar için hoşnutluğuna vesile kıldığı dinlerinin yerleşip yayılmasını sağlayacak, şu andaki korkularını güvenliğe çevirecektir; çünkü onlar bana hiçbir şeyi ortak koşmaksızın kulluk etmektedirler. Bütün bunlardan sonra kim inkârı saparsa yoldan çıkmış kimseler işte bunlardır.”⁷⁰ ayetinde geçen m-k-n köklü يُمَكِّنَنَّ kelimesi müfessirler tarafından “yerleşip yayılmasını sağlamak” manasında kullanılmıştır. Nitekim Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbü'rî (ö. 468/1076), et-Tefsîrü'l-Basîf adlı eserinde bu kelimeyi “yerleşip yayılmasını sağlamak” şeklinde yorumlamıştır.⁷¹

⁶³ Kasas, 28/6.

⁶⁴ Kasas, 28/57.

⁶⁵ Zemahşerî, el-Keşşâf An Hakâiki Çavâmidi't-Tenzil ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fi Vucûhi't-Te'vîl, II, 6.

⁶⁶ Yûsuf, 12/56.

⁶⁷ er-Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî, et-Tefsîru'l-Kebîr, (Tah. İbrâhîm Şemsuddîn-Ahmed Şemsuddîn), Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrût, 1420, IVIII, 435.

⁶⁸ Kehf, 18/84.

⁶⁹ Bkz. Râzî, et-Tefsîru'l-Kebîr, XXI, 495.

⁷⁰ Nûr, 24/55.

⁷¹ Vâhidî, et-Tefsîrü'l-Basîf, XVI, 345.

4.6. Yüksek Makam Sahibi Olan Kimse

Yûsuf Sûresinin *وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ اَسْتَلْخِصُّهُ لِنَفْسِي فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ اِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ اَمِينٌ* “Kral dedi ki: “Onu bana getirin, onu kendime özel danışman edineyim.” Onunla konuşunca, “Bugün sen katımızda yüksek makam sahibi olan, güvenilir birisin” dedi.”⁷² ayetinde geçen m-k-n köklü *مَكِينٌ* kelimesi “yüksek makam sahibi olan kimse” manasında kullanılmıştır.⁷³

4.7. Sağlam Bir Yer

Mü'minûn *مَكِينٍ* *ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ* “Sonra onu sağlam bir yerde nutfe haline getiriyoruz.”⁷⁴ Ve Mürselât Surelerinin *فَجَعَلْنَاهُ فِي قَرَارٍ مَكِينٍ* “Onu belli bir süreye kadar sağlam bir yere yerleştirdik.”⁷⁵ ayetlerinde geçen m-k-n köklü *مَكِينٌ* kelimesi “sağlam bir yer” manasında kullanılmıştır. Nitekim Râzî, et-Tefsîru'l-Kebîr adlı meşhur eserinde *مَكِينٌ* kelimesi “sağlam bir yer” manasını alacak şekilde yorumlamıştır.⁷⁶

4.8. İtibarlı Kimse

Tekvîr Sûresinin *ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ* “O Kur'an gerçekten değerli, güçlü ve arşın sahibi katında itibarlı bir elçinin sözüdür.”⁷⁷ ayetinde geçen m-k-n köklü *مَكِينٌ* kelimesi “itibarlı kimse” manasında kullanılmıştır. Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî (ö. 538/1144) ve Râzî, cümlenin bağlamından hareket ederek kelimenin bu ayette “itibarlı kimse” manasında kullanıldığını söylemişlerdir.⁷⁸

4.9. Güç ve Kuvvet

En'âm Sûresinin *قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ اِنِّي فَسُوفَ تُعْلَمُونَ مَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ* “De ki: “Ey kavimim! Elinizden gelen ne varsa yapın! Ben de yapacağım! İleride göreceksiniz, güzel akıbet kimin olacak. Şu muhakkak ki zalimler iflâh olmaz.”⁷⁹ ayetinde geçen m-k-n köklü *مَكَانَتِكُمْ* kelimesi “güç ve kuvvet” manasında kullanılmıştır. İ'râbu'l-Kur'an yazarı Muhyiddîn b. Ahmed Mustafa Dervîş, bu sözcüğün başındaki “mîm” harfinin asıl harf olması halinde m-k-n köklü, zaid harf olması durumunda ise k-v-n kökünden olacağını söylemişlerdir.⁸⁰ Görüldüğü gibi m-k-n köklü kelimeler bulunduğu bağlama göre farklı anlamlar ifade etmektedir.

5. Hadislerde M-k-n Kavramının Kullanılışı

M-k-n köklü kelimeler Arap şiiri ve Kur'an'da geçtiği gibi hadislerde de yer almaktadır. Söz konusu hadislerden biri Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) rivayet ettiği şu hadistir:

قال: وكان في بني إسرائيل رجل عابد يقال له: جريج، فابتنى صومعة وتعبد فيها، قال: فذكر بنو إسرائيل عبادة جريج، فقالت بغي منهم: لئن شئتم لأقتنه. فقالوا: قد شئنا

⁷² Yûsuf, 12/54.

⁷³ Zemahşerî, el-Keşşâf An Hakâiki Ğavâmidî't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl, II, 481.

⁷⁴ Mü'minûn, 23/13.

⁷⁵ Mürselât, 77/21.

⁷⁶ Râzî, et-Tefsîru'l-Kebîr, XXIII, 265.

⁷⁷ Tekvîr, 81/20.

⁷⁸ Zemahşerî, el-Keşşâf An Hakâiki Ğavâmidî't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl, II, 481; Râzî, et-Tefsîru'l-Kebîr, XXXI, 70.

⁷⁹ En'âm, 6/135.

⁸⁰ Muhyiddîn b. Ahmed Mustafa Dervîş, İ'râbu'l-Kur'ân ve Beyânuh, 3/232; 4/415; 8/293.

ذالك قال : فأتته فتعرضت له فلم يلتفت إليها فأمكنك نفسها من راع كان يأوي غنمه إلى أصل صومعة جريح فحملت فولدت غلاما فقالوا : ممن ؟ قالت : من جريح فأتته فاستنزلوه فشتموه وضربوه وهدموا صومعته فقال : ما شأنكم ؟ قالوا : إنك زبيت بهذه البغي فولدت غلاما فقال : وأين هو ؟ قالوا : هو هذا قال : فقام فصلى ودعا ، ثم انصرف إلى الغلام فطعنه بإصبعه فقال : بالله يا غلام من أبوك ؟ فقال : أنا ابن الراعي فوثبوا إلى جريح فجعلوا يقبلونه، وقالوا : نبني صومعتك من ذهب قال : لا حاجة لي في ذلك ابوها من طين كما كانت

“Benî İsrâîl’den Cüreyc el-‘Abid adında biri mabedinde ibadet ederken bir kadın onu yoldan çıkarmak amacıyla gelir ve kendini ona arz eder/kendisiyle birlikte olma fırsat ve imkânını verir fakat Cüreyc bu teklifi reddeder. Bunun üzerine kadın, mabedin yanında koyun gütmekte olan bir çobana kendini ona arz eder/kendisiyle birlikte olma fırsat ve imkânını verir ve ondan hamile kalarak bir oğlan doğurur; bu kadın gittiği her yerde çocuğun babasının Cüreyc olduğunu söyler. Halk zâhid olarak tanıdığı Cüreyc’le ilgili haberi duyunca ona hakaret ederek mabedini yıkar. Bu iftira üzerine Cüreyc abdest alıp namaz kıldıktan sonra çocuğa, “Baban kim?” diye sorar; çocuk da “Çobandır” cevabını verir. Bunun üzerine oradakiler Cüreyc’in elini öper ve ona altından bir mabed yapmayı teklif ederler. Ancak Cüreyc bunu kabul etmeyerek mabedin aslına uygun çamurdan yapılmasını ister.”⁸¹

Görüldüğü gibi Hz. Peygamber, Cüreyc’e musallat olan fahişe bir kadından bahsederken m-k-n köklü أمكنت kelimesini “arz etmek, imkân ve fırsat vermek” manasında kullanılmıştır.

M-k-n köklü kelimelerden birinin içinde yer aldığı diğer bir hadis de Hz. Peygamberin şu hadisidir: أَقْرُوا الطَّيْرَ عَلَى مَكَانِهَا “Kuşları yumurtalarının üzerinden kaldırmayınız!” hadisteki مَكَانِهَا kelimesi yumurta manasındaki مَكَانِ kelimesinin çoğuludur.⁸² Rivayete göre Araplar yolculuğa çıkacakları vakit yolları üzerinde yer alan yuvasındaki bir kuşu kaldırır ve kuşun izleyeceği güzergâha göre o yolculuğun hayır mı şer mi olduğu yönünde fikir edinirdi. Kuş sağ tarafa uçarsa yolculuğun hayırlı olacağı ümit edilir, sol tarafa uçarsa şerli bir yolculuk olduğu düşünülür ve buna göre karar verilir. Ancak Hz. Peygamber, bu uygulamanın Cahiliye döneminden kalma bir uygulama olduğunu ve Müslümanların bu yanlış teamülden uzak durmaları yönünde ikazda bulunmuştur.⁸³

Sonuç

Araştırmacının bir metni sağlıklı bir biçimde anlaması için metnin içinde yer alan sözcükleri etimolojik, morfolojik ve semantik açıdan bilmesi gerekmektedir. Bahse konu metnin kutsal alana ait olması durumunda içinde yer alan sözcüklerin bu açılardan analiz edilmesinin önemi daha da artmaktadır. Dolayısıyla Kur’an kavramlarından olan m-k-n kökü türevleriyle birlikte bu açılardan ele alınmıştır. Kökün daha iyi anlaşılabilmesi için Arap dilinin önemli sözlükleri esas alınarak anlamı tespit edilmeye çalışılmıştır. Buna ilaveten sözcüğün Cahiliye Dönemi

⁸¹ Ahmed b. Hanbel, Ebû ‘Abdillâh Ahmed b. Hanbel b. Hilâl eş-Şeybânî, *el-Müsned*, Thk. Şu‘ayb el-Arnaût vd.. (Beyrut: Muessesetu’r-Risâle, 1416/1995-1421/2001), 13/434, (No. 8071).

⁸² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 13/434, (No. 27139).

⁸³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/381, (No. 27680); İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, “mkn”, 13/412.

şairlerindeki örnekleri incelenmiş, Kur'an ve hadislerdeki kullanımları tahlil edilmiştir. Kur'an'da isim ve fiil formunda farklı kalıplarda on sekiz yerde m-k-n köklü kelimelerin olduğu tespit edilmiştir.

Cahiliye Dönemi şairlerinde esas manası olan “güç, kuvvet, yerleştirmek, imkân ve fırsat vermek” gibi anlamlarda kullanılan bu kelimenin sonraki dönemlerde tedricen anlam genişlemesine uğradığı ortaya çıkmıştır. Buna ilaveten sözcüğün temel anlamının yanında izafi anlamlar da kazandığı ve temel anlamın, sözcüğün bütün izafi kullanımlarında var olduğu sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla bu sözcük, ilk başlarda temel manasında “gizlenmek, güç, kuvvet, yerleştirmek, imkân ve fırsat vermek” gibi anlamları ifade ederken sonraki dönemlerde içinde bulunduğu bağlama göre “bir yere yerleştirmek, yetki vermek, iktidar sahibi kılmak, bir şeyin yerleşip yayılmasını sağlamak, yüksek makam sahibi olan kimse, sağlam bir yer ve itibarlı kimse” gibi farklı anlamlar da ifade etmektedir. Siyak ve sibakın tali anlamların oluşmasında etkili olduğu kadar kökün farklı kalıplarda gelmesi de ona kök anlama ek yeni anlamların yüklenmesini sağlamıştır. Sonuç olarak m-k-n kökünün Kur'an'daki kullanımlarına bakıldığında bu husus net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Ayrıca m-k-n kökü ve türevleriyle yakın ve karşıt anlam ilişkisinde olan sözcükler de tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu kökünün yakın anlamlısının اِخْتَفَى sözcüğü ve zıt anlamlısının da ظَهَرَ ve تَكْتَفَى sözcükleri olduğu ortaya çıkmıştır.

M-k-n kökünün türevlerinden olan ve keler veya çekirge yumurtası manasındaki مَكْنٌ kelimesinin yakın anlamlısının بَيْضٌ “yumurta” lafzı olduğu tespit edilmiştir. Buna ilaveten مَكَانَةٌ kelimesinin yakın anlamlısının; aç, bakım, bölge, kamun, kanton, kat, kaza, kıt, köşe, köy, su, taraf, vecih, yaka, yan, yer, yön, yöre, yüz, bucak ve nahiye manasındaki نَاحِيَةٌ sözcüğü olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca مَكِينٌ “itibarlı kimse” kelimesinin eş anlamlısının عَزِيزٌ ve مُخْتَرَمٌ “saygın kişi” kelimeleri olduğu ve العُنْشُ “kuş yuvası” kelimesinin de المَكِينُ kelimesinin eş anlamlısı olduğu tespit edilmiştir. M-k-n kökünün türevlerinden olan تَمَكَّنَ fiilinin ism-i faili olan مَتَمَكَّنٌ kelimesinin de مُعَرَّبٌ kelimesinin eş anlamlısı olarak kabul edilmiştir. Bunun dışında تَمَكَّنَ ve اسْتَمَكَّنَ fiillerinin اِسْتَطَاعَ ve اِسْتَطَاعَ sözcükleriyle anlamdaş oldukları sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte bu kökün ve türevlerinin beraberinde kullanıldığı cer harfleriyle birlikte تَمَكَّنَ “şanı yüce oldu” fiilinin ve تَمَكَّنَ مِنْ الشَّيْءِ örneğinde olduğu gibi تَمَكَّنَ مِنْ الشَّيْءِ ifadesiyle birlikte kullanıldığında قَدْرٌ عَلَيْهِ “yapabildi ve edebildi” ظَفَرَ ve اِسْتَطَاعَ sözcükleriyle başka manalar da elde ettiği görülmüştür. Ayrıca ظَهَرَ ve تَكْتَفَى sözcüklerinin “gizlendi” manasındaki مَكْنٌ kelimesinin karşıtı, مَبْنِيٌّ sözcüğünün مُعَرَّبٌ kelimesinin muradifi olan مَتَمَكَّنٌ kelimesinin karşıt anlamlısı kabul edilmiştir. Ayrıca صَعُرَ kelimesinin “yüceldi” manasında kullanılan مَكْنٌ kelimesiyle عَزِيزٌ ve مُخْتَرَمٌ “saygın kişi” kelimelerinin muradifi olan مَكِينٌ “itibarlı kimse” kelimesinin karşıt anlamlısının رَزِيلٌ ve حَقِيرٌ sözcükleridir. Bunun dışında تَمَكَّنَ مِنْ الشَّيْءِ ifadesiyle birlikte kullanılan تَمَكَّنَ ve اسْتَمَكَّنَ fiillerinin karşıt anlamlılarının عَجَزَ ve فَتَلَّ gibi sözcükler olduğu sonucuna varılmıştır.

Kaynakça | References

- Ahmed b. Hanbel, Ebû 'Abdillâh Ahmed b. Hanbel b. Hilâl eş-Şeybânî. *el-Müsned*, Thk. Şu'ayb el-Arnaût vd. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1416/1995-1421/2001.
- Ahmet Muhtar Ömer. *el-Mu'cemu'l-mevsû'î li elfazi'l-Kur'âni'l-Kerîm ve kırâatuh*. Riyad: 1423.
- Akçay, Halil. "K-d-m Kökü Üzerine Morfolojik ve Semantik Bir İnceleme". *Amasya İlahiyat Dergisi* (Aralık 2022), 220-243.
- 'Alî, Cevâd. *el-Mufasssal fi târîhi'l-'Arab kable'l-İslâm*. Beyrût: Dâru's-Sâkî, 2001.
- el-Ezherî, Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbu'l-luga*. thk. Muhammed 'İved Mur'ib. Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-'Arabî, 2001.
- el-Ferâhîdî, Halîl b. Ahmed. *el-'Ayn*. Thk. Mehdi el-Mahzûmî, İbrahim es-Samerrâî. Kahire: Mektebetu'l-Hilâl, ts.
- Find ez-Zimmânî, Şî'ru Find ez-Zimmânî. thk. Hâtîm ed-Dâmin, *Mecelletu'l-mecme'i'l-'ilmî el-'İrâkî*, sayı 37, c. 4, 1986, 1-26.
- el-Fîyrûzâbâdî, Mecduddîn Muhammed b. Ya'kub. *el-Kâmûsu'l-muhît*. Thk: Komisyon, Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 2005.
- Gülensoy, Tuncer. "Türkiye'de etimolojik sözlük ve sözcük etimolojisi üzerine yayımlanan makalelere dair bir bibliyografya denemesi", *Türk Dili Araştırmaları Yılığ-Belleten*, 55 (2007/2), 35-66.
- Gürpınar, Büşra-Asutay, Muhammed. "Arap dilinde morfepler ve cümlelerin anlamsal yorumuna etkileri". *Journal of Analytic Divinity* 4/1 (Haziran 2020), 183-195. <https://doi.org/10.46595/jad.721824>.
- İbn Dureyd Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen el-Ezdî el-Basrî. *Cemheretu'l-luga*, thk. Remzî Münîr el-Ba'lebekkî, Beyrut: Dâru'l-'İlm, 1987.
- İbn Fâris, Ebu'l-Hasan Ahmed. *Mu'cemu mekâyisi'l-luga*, thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn. Beyrut: Dâru'l-fîkr, 1979.
- İbn Hacer, Evs. *Divânu Evs b. Hacer*, Thk. Muhammed Yûsuf Necm, Beyrut: Dâru Sadir, 1979.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mukrim el-Fârikî. *Lisânu'l-'Arab*. Beyrut: Dâru Sâdir, 1414.
- İbrahim Mustafa-Ahmed ez-Ziyat-Hamid Abdulkadir-Muhammed en-Neccâr. *el-Mu'cemu'l-vasit*. Kuveyt: Dâru'd-Da'Ve, ts.
- İsfahânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgîb. *Mufredâtu elfâzi'l-Kur'ân*. thk. Safvân 'Adnân Dâvûdî, Beyrut: Dâru'l-kalem, 2009.
- Keskin, Mustafa. "Kur'an'da "hkm" kökünden türeyen kelimelerin semantik tahlili". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/2 (2018), 431-462.
- Kur'an Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir*. çev. Hayrettin Karaman-Mustafa Çağrırcı-İbrahim Kâfi Dönmez-Sadrettin Gümüş. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.
- Mahmud b. Abderrâhîm Sâfî. *el-Cedvel fi i'râbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Beyrut: Muessesetu'l-îmân, 1418.
- Muhammed Zeki Muhammed Hıdr. *Mu'cemu kelimâti'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Yrs: 2012.
- Muhyiddîn b. Ahmed Mustafa Dervîş. *İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuh*. Beyrut-Dımaşk: Dâru'l-Yemâme, 1415.
- Ömer, Ahmet. Muhtar. *'İlmu'd-delâle*. 'Alemu'l-kutub, 1998.
- er-Râzî, Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî. *et-Tefsîru'l-Kebîr*. Dâru İhyâi't-Turasi'l-'Arabî, Beyrût, 1420.
- Sâhib b. 'Abbâd, *el-Muhît fi'l-luga*. yrs. Ts.
- Sav, Bahattin. "Anlam değişimleri üzerine artzamanlı bir inceleme". *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23/1 (Mart 2003), 147-166.
- eş-Şâfî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *el-Um*. nşr. Rif'at Fevzî Abdülmuttalib, Mansûre: Dâru'l-Vefâ, 2001.

- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî. *Câmi'ul-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şakir, Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 2000.
- Tekin, Ahmet-Tekin, Mahmut. "Ğ-v-y Kökü Üzerine Morfolojik ve Semantik Bir İnceleme". *Turkish Studies-Language and Literature* 8/3 (2023), 1999-2011.
- Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed. *et-Tefsîrül-Basît*. nşr. Muhammed b. Abdullah el-Fevzân vd., Riyad: 1430.
- Yıldırım, Kadri. "Eyyâmu'l-Arab (Arap Savaşları) Bağlamında Zûkâr Savaşı ve Şiirleri Üzerine Bir İnceleme". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 8/2 (Ekim 2008), 129.
- ez-Zebîdî, Muhammed Murtazâ. *Tâcu'l-'arûs min Cevâhiri'l-kâmûs*. thk. Komisyon, Kahire: Dâru'l-hidâye, ts.
- ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf An Hakâiki Ğavâmidî't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvil fi Vucûhi't-Te'vîl*, (Nşr. Muhammed Abdusselâm Şâhîn), Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrût, 1407.